

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра загальної та клінічної психології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор _____
«_____» _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

В21.1 “Психологія суїцидальної поведінки”

за Освітньо-професійною програмою «Психологія»

Перший (бакалаврський) рівень

галузь знань **05 «Соціальні та поведінкові науки»**

спеціальність **053 «Психологія»**

спеціалізація

факультет **філософський факультет**

Робоча програма навчальної дисципліни **«Психологія суїцидальної поведінки»** для студентів галузі знань **05 «соціальні та поведінкові науки»**, спеціальності **053 «Психологія»** за Освітньо-професійною програмою **«Психологія»** за першим (бакалаврським) освітнім рівнем – 201_. –__ с.

РОЗРОБНИК:

Шкраб'юк В.С. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та клінічної психології.

Протокол від **“_____” _____ 201_____ р. № 1**

Завідувач кафедри загальної та клінічної психології

В.П.)

_____ (Москалець

“_____” _____ р.

Схвалено методичною комісією філософського факультету.

Протокол від **“_____” вересня 201_____ р. № 1**

Голова _____ (П»ятківський Р.О.)

© Шкраб'юк В.С., 201_ р.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 201_ р.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 05 “Соціальні та поведінкові науки”	Дисципліна вільного вибору студента	
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): 053 Психологія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		Четвертий	Четвертий
Індивідуальне науково-дослідне завдання		7 сем	7 сем
Загальна кількість годин – 90		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	6 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	4 год.
		Лабораторні	
		- год.	- год.
		Самостійна робота	
66 год.	80 год.		
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

для денної форми навчання – 55%/45%

для заочної форми навчання – 10%/90%

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: ознайомлення студентів з історико-філософськими та соціально-психологічними теоріями суїцидальної поведінки; розкриття сутності клініко-психологічних проявів та особливостей суїцидальних тенденцій, індивідуально-психологічних, соціально-психологічних та патопсихологічних чинників суїцидальної поведінки; формувати у майбутніх психологів навичок діагностичної, профілактичної, психокорекційної та психологічної допомоги суїцидентам та їхнім родичам.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Психологія (суїцидальна поведінка)» є:

1. Формування уявлень про психологічні та патологічні особливості особистості схильної до аутоагресивної поведінки.
2. Формування знань про психологію осіб з суїцидальною спрямованістю поведінки, про соціально-психологічні явища які провокують аутоагресивну поведінку.
3. Вдосконалення практичних навичок використання психологічних методів діагностики та корекції особистості схильної до суїциду.
4. Підбір ефективних методів впливу на суїцидента в кризових ситуаціях, та особливості корекції постсуїцидального стану.
5. Розвиток умінь по використанню психологічних методів прогнозування, консультування та корекції з особами схильних до суїциду.

У результаті вивчення студент повинен знати:

психічні, психологічні, патопсихологічні та соціально-психологічні причини які впливають на виникнення аутоагресивної поведінки особистості;

психологічні особливості діяльності практичного психолога з категорією осіб схильних до різних видів суїциду;

психологічні аспекти застосування основних методів роботи з суїцидентами.

Після закінчення курсу студент повинен вміти:

використовувати психологічні знання в роботі з особами схильних до суїциду, з метою формування у них базової цінності до життя та перспектив майбутнього;

розпізнавати та визначати психологічні та патопсихологічні особливості особистості з суїцидальними намірами або діями;

використовувати соціально-психологічні знання в оцінці подій, що призводять до суїцидальних намірів;

застосовувати окремі методи візуальної психодіагностики у діяльності практичного психолога з людьми схильних до суїциду

Загальнонаукові компетенції:

✓ здатність і готовність мислити критично, системно і саногенно; розуміння основних теоретичних понять, термінів, законів та закономірностей психологічної науки;

✓ здатність і готовність розуміти психологічний зміст суспільних процесів і впливати на них.

✓ знання юридичних та морально-етичних нормативно-регулятивних засад професійної діяльності психолога і готовність неухильно дотримуватись їх;

✓ професійне володіння соціально-психологічними механізмами взаєморозуміння та взаємовпливу і здатність ефективно застосовувати їх у професійному спілкуванні.

✓ здатність діяти на основі етичних міркувань, емпатії, толерантності.

Фахові (спеціальні) компетентності:

- здатність і готовність аналізувати та моделювати психологічні феномени та їх динаміку;

- здатність і готовність здійснювати перевірку, зокрема експертну, психологічної достовірності фактів суїциду, ситуацій, подій, інформаційних повідомлень та їх джерел.

- здатність і готовність добирати й застосовувати валідний та надійний психодіагностичний інструментарій для діагностики суїцидальної поведінки.

- емпатійність, толерантність;

- здатність і готовність мислити критично, системно і саногенно; розуміння основних теоретичних понять, термінів, законів та закономірностей психологічної науки;

- знання юридичних та морально-етичних (*екологічно орієнтованих*) нормативно-регулятивних засад професійної діяльності психолога і готовність неухильно дотримуватись їх.

ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Місце навчальної дисципліни «Психологія суїцидальної поведінки» визначається фундаментальною роллю для майбутніх психологів знань, вмінь та навичок з організації психологічної діагностики та корекції осіб з суїцидальною поведінкою; важливістю здійснення заходів з питань профілактики та корекції суїцидальної поведінки. Дисципліна поєднує теоретичні та прикладні аспекти таких галузей знань як «Загальна психологія», «Патопсихологія», «Психодіагностика», «Вікова психологія», «Соціальна психологія» та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ

- осмислювати професійні завдання, проблеми і задачі системно, саногенно та оцінювати їх з позицій гуманістичних цінностей;

- розуміти сутнісний зміст категорій, теоретичних понять і законів закономірностей психології та здатність оперувати ними у професійній діяльності;

- виявляти і прогнозувати тенденції перебігу особистісних та міжособистісних психічних процесів на основі знання їх закономірностей;

- здійснювати пошук необхідної для професійної діяльності

інформації з різних джерел, зокрема, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

- спроможність самостійно обирати й застосовувати валідний та надійний психодіагностичний інструментарій і технології психологічного супроводу і реабілітації муїцидентів;

- спроможність шукати власні способи вирішення психологічних проблем, що виникають у процесі професійної діяльності, аргументовано пропонувати їх зацікавленим суб'єктам;

- формулювати свої судження змістовно, логічно, доступно, аргументовано дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей комунікантів (співбесідників);

- складати та реалізовувати плани психологічного консультування та психологічної реабілітації з урахуванням індивідуальних особливостей суїцидентів, здійснювати моніторинг ефективності власних дій у процесі; володіти професійними знаннями та навичками першої психологічної допомоги суїцидентам;

- складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічного супроводу та допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, тренінгів, ігор тощо;

- ефективно взаємодіяти за допомогою особистісних, соціально-психологічних факторів та механізмів взаєморозуміння та взаємовпливу;

- вміти професійно взаємодіяти у процесі командної роботи для вирішення фахових завдань;

- відповідально ставитись до професійного самовдосконалення, самонавчання та саморозвитку;

- поводитись відповідально згідно з принципами і нормами гуманістичної моралі та правових нормативних регуляторів;

- в усіх видах професійної діяльності орієнтуватись на пріоритетність збереження та зміцнення психічного і соматичного здоров'я, що інтегрується у почуванні стану загального благополуччя (згідно з стратегією ВООЗ).

ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання навчальних досягнень студентів за усіма видами навчальних робіт проводиться за *поточним* та *підсумковим* контролюми. Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться в усній та письмовій формі (тестування, контрольна робота, самостійної роботи).

Контроль самостійної роботи проводиться шляхом перевірки виконаних завдань. Усі контрольні заходи включено до 100-бальної шкали оцінювання.

Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою. Розподіл балів відводиться на оцінку усних відповідей студентів, тестування, презентації, виконання самостійної роботи та контрольної роботи.

**Розподіл балів, що отримують студенти
Форма підсумкового контролю – залік**

Поточне тестування та самостійна робота				Сум
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2		
T1	T2	T3	T4	100
Робота на парах - 10 б самостійна робота - 15 б Реферат, письмові повід. - 15 б		Робота на парах -10 б самостійна робота - 15 б Реферат, письмові повідомлення-15б контрольна робота - 20 б		

Питання до контрольної роботи:

1. Загальні основи понять у суїцидології.
2. Сутність понять у суїцидології аутоагресивні дії: самогубство, суїцидальна спроба, навмисне самопошкодження.
3. Еквіваленти аутоагресивної активності.
4. Види самогубств, способи позбавлення життя, форми суїцидальної поведінки: внутрішні (думки, задум, намір); зовнішні (суїцидальні спроби). Аутоагресивна поведінка.
5. Етапи суїцидальної поведінки.
6. Психологічні та емоційні особливості суїцидальності.
7. Характеристика суїцидальних абонентів.
8. Типи особистісного смислу суїцидальної мотивації.
9. Психологічні передумови суїцидальності дітей та підлітків.
10. Особливості суїцидальних мотивів, переживань, поведінки дітей та підлітків.
11. Візуальна діагностика людини, схильної до самогубства, в психічних, психологічних та наркотичних станах змін поведінки.
12. Специфічні поведінкові та психологічні прояви залежних осіб.
13. Візуальна діагностика людини, яка знаходиться в передсуїцидальному стані (поведінка, самопочуття, настрої).
14. Особливості роботи практичного психолога з суїцидентами.
15. Особливості психологічного консультування суїцидальних клієнтів.
16. Психологічні аспекти превентивної допомоги людям «груп ризику розвитку суїцидальної поведінки»

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: ВУЗУ, НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS**

Оцінка ECTS	Оцінка в балах	За національною шкалою	
		Екзаменаційна оцінка, оцінка з диференційованого заліку	Залік
A	91 – 100	5	Відмінно
B	81-89	4	Дуже добре

C	71-80		<i>Добре</i>	Зараховано
D	61-70	3	<i>Задовільно</i>	
E	51-60		<i>Достатньо</i>	

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

- A5 (відмінно)** Студент має глибокі міцні і системні знання з усього теоретичного курсу «Психологія суїцидальної поведінки», може чітко сформулювати основні напрямки курсу використовуючи психологічну термінологію, вільно володіє понятійним апаратом, знає основні проблеми навчальної дисципліни, її мету та завдання. Вміє застосовувати здобуті теоретичні знання у практичній діяльності, використовує здобуті навички у експериментальній роботі.
- B 4,5 (добре)** Студент має міцні ґрунтовні знання з курсу, виконує практичну роботу без помилок, але може допустити неточності в характеристиці окремих напрямків психології
- C 4 (добре)** Студент знає програмний матеріал повністю, але не вміє самостійно мислити, не може вийти за межі теми та заданих прикладів, не поєднує надану інформацію з іншими психологічними знаннями та навичками.
- DE 3,5;
3 (задовільно)** Студент знає основні теми курсу, але його знання мають загальний характер, іноді не підкріплені практичними прикладами. Замість чіткого термінологічного визначення пояснює теоретичний матеріал на побутовому рівні та обмеженому життєвому досвіді. Має недоліки в застосуванні практичних вмінь.
- F (незадовільно) з
можливістю
повторного
складання** Студент має фрагментарні знання з усього курсу. Не володіє термінологією, оскільки понятійний апарат не сформований. Не вміє викласти програмний матеріал. Відсутнє розуміння професійних понять, словниковий запас не дає змогу оформити ідею. Практичні навички у виборі критеріїв обробки даних на рівні розпізнавання.
- FX (незадовільно)
з обов'язковим
повторним
вивченням
дисципліни** Студент повністю не знає програмного матеріалу, не працював в аудиторії з викладачем або самостійно.

Програма навчальної дисципліни:
Змістовий модуль 1. Аутодеструктивна поведінка як поведінкова норма, патологія, девіація

ТЕМА 1. Загальна характеристика суїцидальної поведінки

Загальні основи понять у суїцидології. Сутність понять у суїцидології аутоагресивні дії: самогубство, суїцидальна спроба, навмисне самопошкодження. Поняття суїцидальної та парасуїцидальної поведінки. Еквіваленти аутоагресивної активності. Види самогубств, способи позбавлення життя, форми суїцидальної поведінки: внутрішні (думки, задум, намір); зовнішні (суїцидальні спроби). Аутоагресивна поведінка. Етапи суїцидальної поведінки. Стили суїцидальної поведінки. Загальні риси самогубств.

ТЕМА 2. Особистісні передумови суїцидальної поведінки

Психологічні риси, що впливають на виникнення суїцидальної поведінки. Свідомість людей з антивітальними тенденціями та поведінки у суїцидології. Психологічні та емоційні особливості суїцидальності. Характеристика суїцидальних абонентів. Суїцидонебезпечна позиція суб'єкта. Типи особистісного смислу суїцидальної мотивації. Групи суїцидального ризику. Психологічні передумови суїцидальності дітей та підлітків. Особливості суїцидальних мотивів, переживань, поведінки дітей та підлітків

Змістовний модуль II. Аутоагресивна поведінка особистості: соціально-психологічні детермінанти виникнення, діагностика та профілактика

ТЕМА 3. Візуальна діагностика людини, схильної до самогубства, в психічних, психологічних та наркотичних станах змін поведінки

Специфічні поведінкові та психологічні прояви залежних осіб. Візуальна діагностика у зміненому стані (психічному, алкогольному, наркотиків і т. д.).

Особливості взаємодії з особами в зміненому стані свідомості. Візуальна діагностика людини, яка знаходиться в передсуїцидальному стані (поведінка, самопочуття, настрої).

ТЕМА 4. Діагностика та профілактика суїцидальності

Особливості роботи практичного психолога з суїцидентами. Особливості психологічного консультування суїцидальних клієнтів. Умови ефективної соціально-психологічної профілактики суїцидальної поведінки. Психологічні аспекти превентивної допомоги людям «груп ризику розвитку суїцидальної поведінки»

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						Заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Змістовий модуль 1. Аутодеструктивна поведінка як поведінкова норма, патологія, девіація													
Тема1. Загальна характеристика суїцидальної поведінки	16	2	4	-	-	10	22	2	2				20
Тема2. Особистісні передумови суїцидальної поведінки	26	2	4			20	22	2					20
Разом за змістовим модулем 1	42	4	8			30	44	4	2				40
Змістовий модуль 2. Аутоагресивна поведінка особистості: соціально-психологічні детермінанти виникнення, діагностика та профілактика													
Тема3. Візуальна діагностика людини, схильної до самогубства, в психічних, психологічних та наркотичних станах змін поведінки	10		6			16	22						20
Тема4. Діагностика та профілактика суїцидальності	26	2	4			20	24	2	2				20
Разом за змістовим модулем 2	48	2	10			36	46	2	2				40
Усього годин	90	6	18			66	90	6	4				80

Теми семінарських занять денна форма

з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Загальна характеристика суїцидальної поведінки	4
2.	Особистісні передумови суїцидальної поведінки	4

3.	Візуальна діагностика людини, схильної до самогубства, в психічних, психологічних та наркотичних станах змін поведінки	6
4.	Діагностика та профілактика суїцидальності	4
	Разом	18

Заочна форма

з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Загальна характеристика суїцидальної поведінки	2
2.	Особистісні передумови суїцидальної поведінки	
3.	Візуальна діагностика людини, схильної до самогубства, в психічних, психологічних та наркотичних станах змін поведінки	
4.	Діагностика та профілактика суїцидальності	2
	Разом	4

Самостійна робота денна форма

з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Психологічний смисл смерті та поняття психологічної смерті в окремих психологічних концепціях (К.Юнга, В.Франкла, Е.Фромма, Е.Берна)	10
2.	Здійснити порівняльний аналіз суїцидальної поведінки, визначити спільне та відмінне (на вибір): а) діти та підлітки; б) підлітки та люди похилого віку; в) чоловіки та жінки; г) засуджені та сексуальні меншинства; д) ветерани та лікарі; е) власний варіант.	20
3.	Визначте основні суїцидальні чинники при зловживанні психотропних речовин. Обґрунтуйте думку.	16
4.	Розробити схему психологічної діагностики та профілактики для певної категорії суїцидентів на ваш вибір (психогенна депресія, ендогенна депресія, стресовий розлад, психопатії, шизофренія, епілепсія, алкоголізм, соматичні захворювання), враховуючи вікові та гендерні особливості	20
	Разом	66

заочна форма

з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Психологічний смисл смерті та поняття психологічної смерті в окремих психологічних концепціях (К.Юнга, В.Франкла, Е.Фромма, Е.Берна)	20
2.	Здійснити порівняльний аналіз суїцидальної поведінки, визначити спільне та відмінне (на вибір): а) діти та підлітки; б) підлітки та люди похилого віку; в) чоловіки та жінки; г) засуджені та сексуальні меншинства; д) ветерани та лікарі; е) власний варіант.	20
3.	Визначте основні суїцидальні чинники при зловживанні психотропних речовин. Обґрунтуйте думку.	20
4.	Розробити схему психологічної діагностики та профілактики для певної категорії суїцидентів на ваш вибір (психогенна депресія, ендогенна депресія, стресовий розлад, психопатії, шизофренія, епілепсія, алкоголізм, соматичні захворювання), враховуючи вікові та гендерні особливості	20
	Разом	80

Індивідуальні завдання

- ✓ В процесі індивідуальної роботи студент пише реферат на одну з обраних тем:
- ✓ Особливості проявів суїцидальної поведінки в юнацькому віці
- ✓ Життєві кризи особистості як чинник суїцидальної поведінки
- ✓ Когнітивні чинники суїцидальної поведінки підлітків
- ✓ Гендерні особливості прояву суїцидальної поведінки
- ✓ Особливості роботи з клієнтами що мають суїцидальний намір
- ✓ Психологічні аспекти превенції суїцидальної поведінки
- ✓ Особливості діагностики осіб схильних до суїциду
- ✓ Вікові особливості виникнення мотивів суїцидального наміру
- ✓ Мотиви суїцидальної поведінки серед різних верств населення (засуджені, особи з функціональними обмеженнями, ВІЛ-інфіковані, психічно хворі і т.д.)
- ✓ Стресогенні фактори професійної діяльності які призводять до суїцидальних намірів
- ✓ Суїцид як сучасне лихо суспільства
- ✓ Аутоагресивна поведінка у хворих похилого віку
- ✓ Психологічні особливості засуджених-суїцидентів
- ✓ Феноменологія суїцидальної поведінки сучасних підлітків

Інструменти, обладнання, програмне забезпечення

Навчальна дисципліна «Психологія суїцидальної поведінки» передбачає використання мультимедійного обладнання (комп'ютер, проектор).

Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Нормативні документи.
3. Навчальна та довідкова література.

Рекомендована література

Базова

1. Диагностика суїцидального поведінки: Метод, рекомендації / Сост. А.Г.Амбрумова, В.А.Тихоненко. – М., 1981. – 196 с.
2. Stracowski S. M. et al. Suicidality among patients with mixed and manic bipolar disorder// Am. J. Psychiat. – 1996. – 153. – P. 674-676.
3. Ефремов В.С, Тогилов В.А. Депрессия и суицид. Современные подходы к диагностике и лечению нервных и психических заболеваний. – СПб.: Военно-Медицинская академия, 2000. – С. 158–162.
4. Полякова И.В. Терапия и реабилитация лиц с ситуационными реакциями и психогенными депрессиями, совершивших суицидальную попытку. Методические рекомендации. – М., 1988. – С. 271-299.
5. Психологія суїциду: Посібник / За ред. В.П.Москальця. – К.: Академвидав, 2004. – 288 с.
6. Фастовцев Г. А. Суицидальное поведение, возникающее в условиях дезадаптации: Сб. «Актуальные проблемы клинической и экстремальной психиатрии». – СПб., 2001. – С. 123-125.
7. Телефон доверия в системе социально-психологической службы. - М., 1988. – С. 66-81.
8. Мендлевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. – М. : Медпрес., 1998..
9. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология: Ученик для медвузов. – СПб, Питер, 2002.
10. Карандашев В.Н. Жить без страха смерти. – М., 2005. – 336 с.
11. Зорза Р., Зорза В. Путь к смерти: Жить до конца. – М., 1990. – 248 с.

Допоміжна:

1. Амбрумова А.Г. Когда психологический кризис ведет к самоубийству / А.Г.Амбрумова// Между здоровьем и болезнью. – М.: Знание, 1989. – 216 с.
2. Бархаленко Е.В. Деякі чинники, що формують суїцидальну поведінку / Е.В.Бархаленко// Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика: Зб. наук. пр. / За заг. ред. С.І. Яковенка. – К.: РВВ КІВС., 2002. – 270 с.
3. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: Монографія / Я.Гошовський. – Дрогобич: Коло, 2008. – 525 с.

4. Калініна Ю. Запобігання суїцидальній поведінці серед підлітків / Ю.Калініна // Психолог. – 2005. – № 35. – С.14-17.

5. Короленко Ц.П. Семь путей к катастрофе: Деструктивное поведение в современном мире / Ц.П.Короленко, Т.А.Донских. – Новосибирск, 1990. – 310с.

Інформаційні ресурси

1..[Psihologiya_suicidalnogo_phhttp://www.ereading.club/bookreader.php/1023474/Isaev_Dovedeniya.html](http://www.ereading.club/bookreader.php/1023474/Isaev_Dovedeniya.html)

2. http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/671/Zmist_Vstup.pdf

3.<http://www.rulit.me/books/isaev-d-s-sherstnyov-k-v-psihologiya>